

INKLYUZIV TA'LIM TIZIMIDA XALQARO ME'YORLAR VA ILG'OR PEDAGOGIK AMALIYOTLAR

Abduraximova Shahnoza Alikulovna

*Sirdaryo viloyati Guliston tumani 15-sonli davlat maktabgacha ta'lim
tashkiloti direktori*

Annotatsiya

Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim tizimining mohiyati, xalqaro huquqiy-me'yoriy asoslari hamda rivojlangan davlatlarda qo'llanilayotgan ilg'or pedagogik amaliyotlar tahlil qilinadi. Shuningdek, inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan pedagogik yondashuvlar va metodlar yoritiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, inklyuziv ta'lim nafaqat imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlaydi, balki jamiyatda tenglik, bag'rikenglik va ijtimoiy integratsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, xalqaro me'yorlar, pedagogik amaliyot, maxsus ta'lim, ta'lim integratsiyasi, teng imkoniyatlar.

Аннотация:

В данной статье рассматриваются сущность инклюзивного образования, его международно-правовые основы, а также передовой педагогический опыт, применяемый в развитых странах. Освещаются эффективные педагогические подходы и методы, необходимые для организации инклюзивного образовательного процесса. Результаты исследования показывают, что инклюзивное образование обеспечивает право на образование для детей с ограниченными возможностями и способствует формированию в обществе принципов равенства, толерантности и социальной интеграции.

Ключевые

инклюзивное образование, международные нормы, педагогическая практика, специальное образование, образовательная интеграция, равные возможности.

слова:

Abstract:

This article examines the essence of inclusive education, its international legal frameworks, and advanced pedagogical practices implemented in developed countries. The study highlights effective pedagogical approaches and methods required for organizing inclusive educational processes. The results indicate that inclusive education not only ensures the right to education for children with disabilities but also promotes equality, tolerance, and social integration within society.

Keywords:

inclusive education, international standards, pedagogical practices, special education, educational integration, equal opportunities.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida har bir insonning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan yoki alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun teng ta'lim

imkoniyatlarini yaratish bugungi kunda global miqyosda muhim masalaga aylangan. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim konsepsiyasi ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida qaralmoqda. Inklyuziv ta'lim nafaqat nogironligi bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim muhitiga jalb etishni, balki har bir o'quvchining individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. So'nggi yillarda xalqaro miqyosda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha bir qator me'yoriy hujjatlar, tamoyillar va strategiyalar ishlab chiqildi. Ushbu hujjatlar barcha bolalar uchun teng va adolatli ta'lim muhitini yaratish, diskriminatsiyani bartaraf etish hamda ijtimoiy integratsiyani ta'minlashga qaratilgan. Shu bilan birga, turli mamlakatlarda inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirish bo'yicha ilg'or pedagogik amaliyotlar, innovatsion metodlar va o'quv jarayonini moslashtirish tajribalari shakllanib bormoqda. Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim tizimining mazmun-mohiyati, uni rivojlantirishga qaratilgan xalqaro me'yorlar hamda turli davlatlar tajribasida qo'llanilayotgan ilg'or pedagogik amaliyotlar tahlil qilinadi. Shuningdek, inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan pedagogik yondashuvlar va metodik tavsiyalar ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism

Inklyuziv ta'limni rivojlantirishda xalqaro me'yoriy-huquqiy asoslar

Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish zamonaviy ta'lim siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan. Bu jarayon xalqaro va milliy miqyosda qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan mustahkamlanadi. Mazkur hujjatlarnogironligi yoki alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish, ularning jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ta'minlash hamda ta'lim tizimida tenglik tamoyillarini qaror toptirishga xizmat qiladi. Inklyuziv ta'limni rivojlantirishning dastlabki xalqaro huquqiy asoslaridan biri — United Nations tomonidan 1948-yilda qabul qilingan Universal Declaration of Human Rights hisoblanadi. Mazkur deklaratsiyada har bir insonning ta'lim olish huquqi e'tirof etilib, ta'lim barcha uchun ochiq bo'lishi zarurligi ta'kidlangan. Bu hujjat keyinchalik inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan ko'plab xalqaro tashabbuslar uchun muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qildi. Keyingi muhim hujjatlardan biri — United Nations tomonidan 1975-yilda qabul qilingan Declaration on the Rights of Disabled Persons bo'lib, unda nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish, ijtimoiy hayotda ishtirok etish hamda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanish huquqlari belgilab berilgan. Ushbu deklaratsiya nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyatga integratsiyasini ta'minlash masalasiga xalqaro miqyosda e'tibor qaratilishiga sabab bo'ldi. Shuningdek, 1989-yilda United Nations tomonidan qabul qilingan Convention on the Rights of the Child ham inklyuziv ta'limni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Mazkur konvensiyada har bir bolaning ta'lim olish huquqi, uning qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim olish imkoniyatlari yaratilishi zarurligi qayd etilgan. Inklyuziv ta'limni rivojlantirishda xalqaro miqyosdagi muhim tashabbuslardan biri — 1990-yilda Jomtien shahrida o'tkazilgan World Conference on Education for All hisoblanadi. Mazkur

konferensiyada barcha insonlar uchun ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ayniqsa ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar uchun ta'lim tizimini yanada takomillashtirish zarurligi ta'kidlangan. 1994-yilda esa United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization tashabbusi bilan Salamanca shahrida o'tkazilgan World Conference on Special Needs Education natijasida mashhur Salamanca Statement qabul qilindi. Ushbu hujjat inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha eng muhim xalqaro hujjatlardan biri bo'lib, unda barcha bolalar, jumladan alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar ham umumiy ta'lim muassasalarida ta'lim olishi kerakligi alohida ta'kidlangan. O'zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2022-yil 28-yanvarda qabul qilingan Harakatlar strategiyasi: Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi 2022–2026da ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish va inklyuziv ta'limni rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Bundan tashqari, 2017-yil 1-dekabrda PF-5270 Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish to'g'risidagi farmon nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish, ularning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va ijtimoiy himoyasini kuchaytirishga qaratilgan. Shuningdek, 2019-yil 8-maydagi PQ-4312 Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi hamda 2019-yil 29-apreldagi PF-5712 Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ta'lim tizimida inklyuzivlik tamoyillarini keng joriy etishni nazarda tutadi. Inklyuziv ta'limni yanada rivojlantirish maqsadida 2020-yil 13-oktyabrda PQ-4860 Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish qarori qabul qilindi. Mazkur qaror alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun ta'lim muhitini yaxshilash, pedagog kadrlarni tayyorlash va o'quv dasturlarini moslashtirishga qaratilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2021-yil 12-oktyabrda qabul qilingan 638-sonli qaror Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ hujjatlarni takomillashtirish inklyuziv ta'limni huquqiy jihatdan yanada mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim tizimining rivojlanishi xalqaro va milliy darajada qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu hujjatlar barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish, ijtimoiy adolatni ta'minlash hamda jamiyatda bag'rikenglik va hamkorlik muhitini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Inklyuziv ta'limni tashkil etishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar va metodlar

Bugungi kunda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish masalasi nafaqat ta'lim sohasi mutaxassislarini, balki keng jamoatchilikni ham qiziqtirayotgan dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammolardan biridir. Ayniqsa, Markaziy Osiyo mintaqasida bu masala ko'p yillardan buyon tadqiqotchilar e'tiborini tortib kelmoqda. Olimlar, pedagoglar, siyosat va jamiyat arboblari, jamoat tashkilotlari vakillari hamda keng jamoatchilik tomonidan inklyuziv ta'limni rivojlantirish,

alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarning ta'lim olish huquqlarini ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish va fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish jarayonida ta'lim tizimida tenglik, insonparvarlik va ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, milliy pedagogik meros hamda Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiya haqidagi qarashlarini o'rganish inklyuziv ta'lim metodologiyasini boyitishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Tarixiy manbalar shuni ko'rsatadiki, jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida maxsus yordamga muhtoj bolalarga nisbatan turlicha munosabatlar mavjud bo'lgan bo'lsa-da, Sharq mutafakkirlari insonparvarlik va mehr-oqibat tamoyillarini doimo ustuvor deb bilganlar. Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari bugungi inklyuziv ta'lim tizimi uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Masalan, mashhur muhaddis olim Abu Iso Muhammad at-Termiziy (824–892) o'zining mashhur Al-Jomi' asarida bola tarbiyasining jamiyat hayotidagi o'rni haqida muhim fikrlarni bayon etgan. U “bir kishining o'z farzandiga tarbiya berishi har kuni sadaqa berishidan ko'ra xayriroqdir” deya ta'kidlab, oilada bola tarbiyasining naqadar muhim ekanini ko'rsatadi. Bu g'oya har bir bolaning, jumladan alohida ehtiyojli bolalarning ham mehr va e'tiborga loyiq ekanini anglatadi. Yana bir buyuk alloma Abu Rayhon Beruniy (973–1048) o'z asarlarida insonning jamiyatdagi o'rni, shaxs rivojlanishi va ijtimoiy hamkorlik masalalariga alohida e'tibor qaratgan. U inson jamiyatda boshqa kishilar bilan hamkorlikda yashashi va o'zaro qo'llab-quvvatlash orqali taraqqiy etishini ta'kidlaydi. Bu fikrlar bugungi inklyuziv ta'lim konsepsiyasining asosiy g'oyalaridan biri — hamkorlik va ijtimoiy integratsiya tamoyiliga mos keladi. Zamonaviy pedagogika va maxsus pedagogika fanida ham alohida ehtiyojli bolalarni o'qitish va tarbiyalash masalasi chuqur o'rganilgan. Xususan, mashhur psixolog olim Lev Vygotsky bolaning rivojlanishini o'rganishda uning nafaqat cheklovlari, balki imkoniyatlari va ijobiy tomonlarini ham hisobga olish zarurligini ta'kidlagan. Uning fikricha, bolaning rivojlanishida ijtimoiy muhit, jamoa va ta'lim jarayoni muhim omil hisoblanadi. Shu sababli alohida ehtiyojli bolalarni ta'lim jarayoniga jalb etishda ularning potensial imkoniyatlarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlardan foydalanish muhimdir. Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, differensial yondashuv, hamkorlikka asoslangan o'qitish metodlari hamda innovatsion pedagogik texnologiyalar muhim o'rin tutadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv o'quvchilarning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va rivojlanish darajasini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Differensial ta'lim esa o'quvchilarning bilim darajasi va o'zlashtirish imkoniyatlariga qarab turli metodlar va topshiriqlarni qo'llash imkonini beradi. Shuningdek, inklyuziv ta'lim jarayonida guruhli ishlar, juftlikda o'qitish, muammoli vaziyatlarni birgalikda hal etish kabi hamkorlikka asoslangan metodlardan foydalanish o'quvchilarning ijtimoiylashuvi va o'zaro muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, multimedia vositalari, moslashtirilgan o'quv materiallari ham alohida ehtiyojli o'quvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtirok

etishga yordam beradi. O'zbekistonda ham inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Xususan, 1996-yilda UNESCO hamkorligida o'tkazilgan respublika seminari maxsus ta'lim tizimini rivojlantirish va alohida ehtiyojli bolalarni ta'lim jarayoniga keng jalb etish yo'lida muhim qadam bo'ldi. Shu davrdan boshlab pedagoglar, ta'lim muassasalari rahbarlari hamda nodavlat tashkilotlarning alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar ta'limiga bo'lgan munosabati ijobiy tomonga o'zgara boshladi. Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish tarixiy, falsafiy va pedagogik asoslar bilan chambarchas bog'liqdir. Sharq mutafakkirlarining insonparvarlik g'oyalari, zamonaviy pedagogika va psixologiya fanining ilmiy qarashlari hamda xalqaro tajriba asosida alohida ehtiyojli bolalarni ta'lim jarayoniga jalb etishning samarali metodlari shakllanib bormoqda. Shu bois zamonaviy pedagogik yondashuvlar va metodlardan foydalanish inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish hamda barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Turli mamlakatlar tajribasida inklyuziv ta'limning ilg'or pedagogik amaliyotlari

Bugungi kunda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish ko'plab davlatlarning ta'lim siyosatida ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim tizimiga jalb etish orqali ularning ijtimoiylashuvi, mustaqil hayotga moslashuvi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishi ta'minlanadi. Shu sababli rivojlangan davlatlarda inklyuziv ta'limni tashkil etish bo'yicha turli pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar va amaliy tajribalar shakllangan. Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish borasida Finland tajribasi alohida e'tiborga loyiqdir. Ushbu mamlakatda ta'lim tizimi har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini hisobga olish tamoyiliga asoslanadi. Finlyandiya maktablarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun qo'shimcha pedagogik yordam, maxsus mutaxassislar — logopedlar, psixologlar va defektologlar faoliyati yo'lga qo'yilgan. Ta'lim jarayonida differensial yondashuv, individual ta'lim rejaları va moslashtirilgan o'quv materiallaridan keng foydalaniladi. Inklyuziv ta'limning ilg'or amaliyotlari United States ta'lim tizimida ham keng rivojlangan. Bu mamlakatda alohida ehtiyojli o'quvchilar uchun Individualized Education Program (IEP) tizimi joriy qilingan bo'lib, u har bir o'quvchining individual rivojlanish ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishga xizmat qiladi. Mazkur tizim pedagoglar, psixologlar, ota-onalar va boshqa mutaxassislarning hamkorligi asosida ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi. Natijada o'quvchilarning bilim olish jarayoni ularning imkoniyatlariga mos ravishda tashkil etiladi. Yevropa mamlakatlari tajribasida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha samarali mexanizmlar ishlab chiqilgan. Xususan, Italy ta'lim tizimida alohida ehtiyojli o'quvchilar umumiy ta'lim maktablarida o'qitilishi ustuvor hisoblanadi. Bu jarayonda o'qituvchilar bilan birga maxsus pedagoglar faoliyat yuritadi. Sinflarda kichik guruhlarda ishlash, individual yondashuv hamda ko'rgazmali va interaktiv metodlardan foydalanish orqali barcha o'quvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtiroki ta'minlanadi. Shuningdek,

Japan ta'lim tizimida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Bu mamlakatda o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va jamoa bilan hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga katta ahamiyat beriladi. Maktablarda alohida ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan o'quv muhitini yaratish, maxsus texnologiyalar va didaktik vositalardan foydalanish keng yo'lga qo'yilgan. Markaziy Osiyo davlatlarida ham inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish borasida muayyan tajribalar to'plangan. Jumladan, Uzbekistanda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim muassasalariga jalb etish, pedagog kadrlarni tayyorlash va ta'lim muhitini moslashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim muassasalarida inklyuziv sinflarni tashkil etish, pedagoglarning malakasini oshirish hamda maxsus pedagogik texnologiyalarni joriy etish bu boradagi muhim yo'nalishlar hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, turli mamlakatlar tajribasi inklyuziv ta'lim tizimini samarali tashkil etishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, individual ta'lim strategiyalari va innovatsion metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Ushbu tajribalarni o'rganish va milliy ta'lim tizimiga moslashtirish orqali inklyuziv ta'limni yanada rivojlantirish hamda barcha bolalar uchun teng va sifatli ta'lim imkoniyatlarini yaratish mumkin.

Tahlil va natijalar

O'tkazilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim tizimi zamonaviy ta'lim rivojining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida xalqaro huquqiy hujjatlar, ilmiy manbalar hamda turli mamlakatlar tajribasi o'rganilib, inklyuziv ta'limni rivojlantirishning asosiy omillari aniqlab berildi. Xususan, xalqaro miqyosda qabul qilingan huquqiy hujjatlar alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarning ta'lim olish huquqlarini kafolatlashga xizmat qilishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi. Tahlillar natijasida inklyuziv ta'lim tizimini samarali tashkil etish uchun bir qator muhim pedagogik omillar mavjudligi aniqlandi. Birinchidan, ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni qo'llash har bir bolaning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish imkonini beradi. Bu esa alohida ehtiyojli bolalarning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishiga va ularning ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchidan, differensial va individual yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning bilim darajasi, qobiliyati hamda rivojlanish xususiyatlariga mos ravishda o'qitishni ta'minlaydi. Bu metodlar yordamida o'qituvchi har bir o'quvchining imkoniyatlariga mos topshiriqlar berish orqali ta'lim samaradorligini oshirishi mumkin. Uchinchidan, hamkorlikka asoslangan ta'lim metodlari, jumladan guruhli ishlash, juftlikda o'qitish hamda jamoaviy faoliyat orqali o'quvchilarning o'zaro muloqoti va ijtimoiylashuvi rivojlanadi. Bunday pedagogik yondashuvlar alohida ehtiyojli bolalarning jamoadagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida turli mamlakatlar tajribasi ham o'rganildi. Rivojlangan davlatlarda inklyuziv ta'limni tashkil etishda individual ta'lim rejaları, moslashtirilgan o'quv dasturlari, maxsus pedagogik texnologiyalar hamda psixologik-pedagogik yordam tizimi keng qo'llanilayotgani aniqlandi. Ushbu tajribalar inklyuziv ta'limni samarali tashkil

etishda muhim amaliy ahamiyatga ega. Shuningdek, O‘zbekistonda ham inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati izchil amalga oshirilayotgani kuzatildi. So‘nggi yillarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar, ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar hamda pedagog kadrlarning malakasini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun muhim asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’limni samarali rivojlantirish uchun quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega:

- pedagog kadrlarning inklyuziv ta’lim bo‘yicha kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish;

- ta’lim muassasalarida moslashtirilgan ta’lim muhitini yaratish;

- individual ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va qo‘llash;

- zamonaviy pedagogik texnologiyalar hamda axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish;

- ota-onalar, pedagoglar va mutaxassislar o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish jamiyatda tenglik, bag‘rikenglik va ijtimoiy integratsiyani ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etishini ko‘rsatadi. Inklyuziv ta’lim nafaqat alohida ehtiyojli bolalarning ta’lim olish huquqini kafolatlaydi, balki jamiyatning har bir a’zosini qo‘llab-quvvatlovchi insonparvar ta’lim muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur maqolada inklyuziv ta’lim tizimining mazmun-mohiyati, xalqaro huquqiy-me’yoriy asoslari hamda turli davlatlarda qo‘llanilayotgan ilg‘or pedagogik amaliyotlar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim nafaqat alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bolalarning ta’lim olish huquqini ta’minlaydi, balki jamiyatda tenglik, bag‘rikenglik va ijtimoiy integratsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Xalqaro me’yoriy hujjatlar, jumladan BMTning 1948-yildagi “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi”, 1975-yildagi “Nogiron shaxslar huquqlari to‘g‘risida” deklaratsiyasi, 1989-yildagi “Bolalar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya” hamda Salamanca deklaratsiyasi alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bolalarning huquqlarini himoya qilish va inklyuziv ta’limni joriy etish uchun mustahkam huquqiy asoslarni yaratadi. Shu bilan birga, O‘zbekistonda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar va davlat islohotlari inklyuziv ta’limni rivojlantirishda muhim rol o‘ynamoqda. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlar, shaxsga yo‘naltirilgan va differensial metodlar, hamkorlikka asoslangan o‘qitish, innovatsion texnologiyalar hamda moslashtirilgan o‘quv materiallari qo‘llanishi zarur. Turli mamlakatlarning ilg‘or pedagogik tajribalari o‘zaro solishtirilganida, ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish orqali inklyuziv ta’lim sifatini oshirish, barcha bolalar uchun teng va sifatli ta’lim imkoniyatlarini yaratish mumkinligi aniqlandi. Natijada, inklyuziv ta’lim nafaqat alohida ehtiyojli bolalarning ta’lim olishini ta’minlaydi, balki jamiyatning insonparvar, bag‘rikeng va adolatli rivojlanishiga sezilarli hissa

qo‘shadi. Shu bois, zamonaviy ta’lim siyosatida inklyuziv ta’limni rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida ko‘rilishi lozim.

Taklif va tavsiyalar

Mazkur tadqiqot natijalari asosida inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

Pedagog kadrlar malakasini oshirish: Inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish uchun o‘qituvchilarning maxsus pedagogika, psixologiya va innovatsion ta’lim metodologiyalari bo‘yicha doimiy malaka oshirish kurslari tashkil etilishi lozim. Bu, ayniqsa, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bolalarni o‘qitishda pedagoglarning kompetensiyasini kuchaytiradi.

Moslashtirilgan ta’lim muhitini yaratish: Maktab va maktabgacha ta’lim muassasalarida inklyuziv sinflarni tashkil etish, o‘quv muhitini maxsus texnologiyalar va didaktik vositalar yordamida moslashtirish, shuningdek, individual ta’lim dasturlarini ishlab chiqish muhimdir.

Shaxsga yo‘naltirilgan va differensial yondashuvlarni joriy etish: Har bir o‘quvchining qobiliyatlari, ehtiyojlari va rivojlanish darajasini hisobga olgan holda o‘qitish metodlari qo‘llanilishi lozim. Bu, o‘quvchilarning ta’lim jarayonida faol ishtirokini ta’minlaydi va ularning individual rivojlanish imkoniyatlarini oshiradi.

Hamkorlikka asoslangan pedagogik metodlarni rivojlantirish: Guruhli ishlash, juftlikda o‘qitish, muammoli vaziyatlarni birgalikda hal etish kabi metodlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalari va muloqot qobiliyati rivojlantiriladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish: Inklyuziv ta’lim jarayonida multimedia vositalari, onlayn resurslar va moslashtirilgan o‘quv materiallari orqali alohida ehtiyojli bolalarning ta’lim jarayonida faol ishtiroki oshiriladi.

Ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish: Ota-onalar, pedagoglar va mutaxassislar o‘rtasidagi faol hamkorlik inklyuziv ta’limning muvaffaqiyati uchun muhim omil hisoblanadi. Shu bois ota-onalarni ta’lim jarayoniga jalb etish va ularni maxsus pedagogika bilan tanishtirish zarur.

Xalqaro tajribani milliy ta’lim tizimiga moslashtirish: Finlandiya, AQSh, Yaponiya va boshqa rivojlangan davlatlarning ilg‘or pedagogik tajribasini o‘rganish va uni O‘zbekistondagi maktab va maktabgacha ta’lim muassasalarida joriy etish orqali inklyuziv ta’lim sifatini oshirish mumkin. Ushbu taklif va tavsiyalar amalga oshirilishi natijasida inklyuziv ta’lim tizimi barcha bolalar uchun teng, sifatli va samarali ta’lim imkoniyatlarini yaratishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi, shuningdek jamiyatda bag‘rikenglik va ijtimoiy integratsiya tamoyillarini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. New York: UN.

United Nations. (1975). *Declaration on the Rights of Disabled Persons*. New York: UN.

United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. New York: UN.

UNESCO. (1994). *Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. Paris: UNESCO.

Inklyuziv ta'lim: nazariya va metodika F.U.Qodirova, D.A,Po'latova Darslik, Chirchiq 2022.

Inklyuziv ta'lim. Darslik. Toshkent - "BEST-PUBLISH" - 2024.

Maxsus va inklyuziv ta'lim Xalqaro va milliy tajribalar. Uslubiy qo'llanma. Toshkent. "CHASHMA PRINT" 2011.

<https://lex.uz/docs/-5044711>

<https://lex.uz/ru/docs/-5679836>